

J. Örstöm

BERGMAN-ÖSTERBERGSKA SAMHÄLLSKURSERNA.

1918

I.

KOMMUNERNAS ORGANISATION OCH FÖRVALTNING

I KORT SAMMANDRAG

AV

EMMA AULIN.

STOCKHOLM 1918
OSKAR EKLUNDS BOKTRYCKERI.

Ordet *kommun* betyder samhälle och varje kommun utgör också ett mindre samhälle i det större samhället — staten.

Av ålder har det svenska folket haft en utvecklad självstyrelse, som i äldsta tider varit ännu mera omfattande än nu. I forntiden avgjorde folket sina angelägenheter inom bysamhället och häradet vid tinget. Då voro också lagar och stadgar mera olika för skilda delar inom vårt land. Allt eftersom statslivet utvecklats har det ingripit ordnande och reglerande inom landet och givit det enhetliga lagar och författningar. Men först 1862 års kommunallagar ha givit vår kommunalförvaltning fasta och enhetliga former.

De kretsar, vilka i vårt land bildat grundvalen för ett nytt kommunalliv, äro de med kristendomen införda *kyrksöcknarna*. Genom en mångfald av lagar och förordningar ha de utvecklats till de samhälleliga enheter som de nu äro.

Varje *socken på landet*, varje *köping* för sig, eller gemensamt med den socken, inom vilken den är belägen, samt varje *stad* med därunder lydande område utgör för sig en kommun med rätt att vårda sina gemensamma ordnings- och hushållningsangelägenheter. Grundsatserna i kommunallagarna äro: att landskommun och stadskommun ha skild förvaltning, att kyrkoförsamlingen handhar ärenden, som angå kyrket och folkskola, att länet har sin särskilda representation — landstinget — samt att dessa olika kommuner ha beskattningsrätt, men att de i sin verksamhet kontrolleras av statens myndighet. I huvudsak gälla ännu 1862 års kommunallagar, ehuru de 1909 genomgingo rätt stora förändringar. Särskilt ifråga om den kommunala rösträtten och valbarheten, som då lades på en mera demokratisk grund. Röstkalan reducerades från

100-gradig till den nuvarande 40-gradiga. Kvinnorna äro röstberättigade vid alla kommunala val, utom vid val av borgmästare, samt valbara till alla kommunala förtroendeposter utom medlemskap i landsting.

Medlem av en kommun är envar, som där är mantalsskriven, ävensom envar, som, utan att vara detta, därstädes äger eller brukar fast egendom eller är uppförd till bevillning för inkomst av kapital eller arbete. Vad kommunen tillhör, i fastighet, rörligt kapital eller inkomstgivande rättighet, m. m., anses som tillgång till bestridande av kommunens utgifter. Till betäckande av kommunens utgifter därutöver äro dess medlemmar underkastade beskattning. På grund av olika kommuners olika stora tillgångar och likaledes olika stora utgifter är den kommunala beskattningen olika inom olika kommuner. Den var ursprungligen av direkt natur, men principerna för densamma ha genomgått flera förändringar och ej förr än med 1862 års författningar kan man tala om »allmänna kommunalutskylder». Från och med 1910 utgöras stadsutskylder och landstingsskatt liksom kommunalutskylder på landet efter inkomsthundrade. Av kyrkostämma beslutade avgifter utgå efter samma grunder som kommunalutskylderna.

Landskommunerna. Dessas beslutanderätt utövas av kommunalstämman, såvida icke denna, med minst $\frac{2}{3}$ av de i omröstningen deltagandes röster efter röstvärdet, beslutar att åt kommunalfullmäktige överlåta sin beslutanderätt. Endast i ett 20-tal köpingar och större landskommuner har kommunalfullmäktigeinstitutionen införts. Även där kommunalfullmäktige finnas avgör dock kommunalstämman en stor del ekonomiska ärenden.

Röstberättigad å kommunalstämma är envar svensk undersåte, man eller kvinna, som fyllt 21 år, är medlem av kommunen, skyldig att till denna erlagga skatt och icke häftar för oguldna kommunalutskylder; så ock under samma villkor bolag. Var och en som äger eller brukar en fastighet och var och en som har en årsinkomst av 500 kr. betalar skatt till kommunen. **Röstvärdet** vid kommunala val beräknas efter vars och ens beskattningsbara inkomst, men ingen kan komma upp till högre röstetal än 40 och på landet högst $\frac{1}{10}$ av kommunens hela röstetal.

Den kommunala röstskalan för landskommunerna äro:
 för inkomst t. o. m. 100 kr. utöver det bevillningsfria avdraget 1 röst
 » » över 100 » t. o. m. 200 kr. 2 röster
 » » » 200 » » 300 » 3 »
 » » » 300 » » 400 » 4 »
 » » » 900 » » 1,000 » 10 »
 » » » 1,000 » » 1,500 » 11 »
 » » » 1,500 » » 2,000 » 12 »

o. s. v., en röst för varje påbörjat 500-tal kronor t. o. m. 15,501 kr. För detta inkomstbelopp påföres 40 röster.

I städerna påföres också 1 röst för beskattningsbar inkomst

av t. o. m. 100 kr. Städernas kommunala röstskala är densamma som landskommunernas t. o. m. en beskattningsbar inkomst av 1,000 kronor, men därefter blir den olika, sålunda:

	för inkomst över 1,000 t. o. m. 1,100 kr.	11 röster,
»	» » 1,100 » 1,200 »	12 »
»	» » 1,200 » 1,300 »	13 »
»	» » 1,900 » 2,000 »	20 »
»	» » 2,000 » 2,500 »	21 »
»	» » 2,500 » 3,000 »	22 »

o. s. v., en röst för varje påbörjat 500-tal kronor i inkomst t. o. m. 11,500 kr., som får 39 röster och hur högt det än går utöver detta tal utövas dock rösträtt för endast 40 röster. Det skattefria avdraget utgör i vanliga fall 450 kr. för inkomst upp till 1,200 kr. av kapital och arbete samt 300 kr. för sådan inkomst mellan 1,200 och 1,800 kr. Av högre inkomst får intet avdrag ske. Gift kvinna, som är särskilt taxerad för inkomst, åtnjuter icke något bevillningsfritt avdrag och har följaktligen 1 röst för varje påbörjat 100-tal av inkomsten. Om hon blott själv deklarerar och därigenom får egen debetsedel erhåller hon kommunal rösträtt för en mycket ringa inkomst. Såvida mannens och hustruns sammanlagda inkomst går upp till 1,800 kr., kan hustruns självförvärvade, från mannens förvaltningsrätt fristående inkomst vara så liten som 10 kr., vilken är det lägsta för att förskaffa henne rösträtt och valbarhet. Är den sammanlagda inkomsten 1,000 kr. måste hustruns minimiinkomst vara kr. 18:20 och är den sammanlagda inkomsten 700 kr. måste hustruns vara minst 28 kr. Kommunalt röstberättigad kan genom *fullmakt* överlåta sin rösträtt och talan på annan röstberättigad, om han själv icke har tillfälle att närvara, men ingen får rösta för mer än *en* frånvarande.

Kommunalstämman skall utse ordförande och v. ordförande att leda stämmans förhandlingar och dessa väljas för en tid av 4 år. För valbarhet härtill fordras: att vara inom kommunen boende, vara röstberättigad och ha fyllt 25 år, att råda över sig och sitt gods, icke ha avträtt sin egendom till borgenärer och att äga medborgerligt förtroende. Även gifta kvinnor äro valbara enligt särskilda bestämmelser, ehuru de, på grund av målsmanskapet, icke kunna sägas råda över sig själva och sitt gods. 3 ordinarie kommunalstämmor skola årligen hållas för bestämda ärendens behandling, men extra sådana kunna hållas och då på begäran av i Kungl. Maj:ts befallningshavande, kommunalnämnden eller ordföranden eller på enskilds begäran. Beslut fattas medelst ja eller nej på framställd proposition. Begäres omröstning sker den öppet och efter upprop. Vid olika meningar gäller den, som biträts av de flesta röstande; vid lika röstetal är ordförandens röst utslagsgivande. Val skall, om så påyrkas, förättas med slutna sedlar. Vid lika röstetal skilje lotten. Verkställighet av stämmans beslut samt förvaltning tillkommer inom landskommunerna en kommunalnämnd eller för särskilda åtgärder utsedda styrelser eller personer. Näm-

den, jämte suppleanter till halva antalet, utses av stämman, som ock avgör ledamöternas antal, vilket växlar mellan 3 och 11. Om valbarhet, tjänstgöringstid och avgång gäller detsamma som för ordföranden i stämman, dock att suppleanterna till hela antalet omväljas vartannat år. Vissa personer, såsom domhavande, kronofogde, länsman eller av kommunen anställda tjänstemän, kunna ej inväljas i kommunalnämnden. Nämndens ordförande och v. ordförande väljas av stämman bland nämndens ledamöter. Nämnden utser årligen inom sig en kassaförvaltare. Kommunalnämnden är skyldig att 1) verkställa de beslut, som stämman fattar; att 2) ha överinseende över de styrelser eller tjänstemän, som stämman tillsatt; att 3) årligen uppgöra inkomst- och utgiftsstat för kommande år; att 4) uppgöra röstlängd, debiterings- och uppbördslängd, att 5) utfärda debetsedlar och verkställa uppbörden av utskylder samt 6) uppbära och förvalta alla kommunens inkomster. Dessutom åligger det nämnden att ha överinseende över allt, som tillhör hälsovård och sjukvård inom kommunen. Till ledning härför finns hälsovårdsstadgan för riket. Såvida icke särskild fosterbarnsnämnd finns inom kommunen, åligger det kommunalnämnden att ha uppsikt över fosterbarnsvården. Bland nämndens skyldigheter ifråga om hälsovård och sjukvård är åliggandet att varje år till provinsialläkaren insända en skriftlig redogörelse över det allmänna hälsotillståndet inom kommunen. En av de allra viktigaste uppgifterna inom kommunen är fattigvården, men som denna fråga behandlas för sig i ett annat flygblad, uteslutes den här.

Inom landskommunerna uppstå här och var tätare bebyggda samhällen, såsom kring järnvägsstationer, fisklägen, villaområden och dylikt. Då det för dessa samhällen kan finnas nödvändigt att tillämpa strängare föreskrifter än för de rena landskommunerna, så kunna sådana för sig bilda *municipalsamhällen*. Ett sådant utgör då ett område för sig, där medlemmarna äga att vårda sina gemensamma angelägenheter, oberoende av kommunen i övrigt. Beslutanderätten ligger då hos municipalstämman eller fullmäktige och verkställande myndighet blir municipalnämnden — motsvarande kommunalstämma och kommunalnämnd. För municipalsamhället kan ordningsstadgan, byggnadsstadgan och brandstadgan för rikets städer samt delvis hälsovårdsstadgan tillämpas. Municipalsamhället beslutar om de angelägenheter, som angå samhället direkt, men tillhör fortfarande kommunen i övrigt, så att medlem i municipalsamhälle har rätt att delta i kommunens stämmor samt är skyldig bidra till de utgifter som kommunen beslutar.

Ett annat slags kommun är *köpingen*. Köpingen kan utgöra antingen en kommun för sig, som oberoende av socknen i övrigt ordnar sina egna angelägenheter, eller också kan den ha samma kommunalstyrelse som landskommunen och därjämte för sitt eget vidkommande ha särskild förvaltning. För köpingar gälla bygg-

nadsstadgan och brandstadgan för rikets städer; ordningsstadgan och hälsovårdsstadgan efter särskilt förordnande.

Stadskommunernas förvaltning har delvis likhet med landskommunernas, men är långt mera detaljerad och omfattande. Stadskommunernas beslutanderätt utövas genom allmän rådstuga, (motsvarande kommunalstämman) eller genom stadsfullmäktige. Verkställigheten av besluten samt förvaltningen tillkommer drätselkammaren och de särskilda styrelser och nämnder, som av allmän rådstuga eller stadsfullmäktige utsetts.

I stad med över 3,000 invånare skall finnas stadsfullmäktige, men även i mindre städer kunna stadsfullmäktige tillsättas, om allmänna rådstugan så bestämmer, och i städer med stadsfullmäktige har allmänna rådstugan ingen annan uppgift än att välja dessa. Medlemskap i stadskommun samt rösträtt och valbarhet där tillkommer invånarne enligt samma grunder som i landskommun. I stad där invånarantalet ej överstiger 2,000 utses 20 fullmäktige; för över 2,000 till 5,000 21—25; för över 5,000 t. o. m. 10,000 26—30; från 10,000 t. o. m. 20,000 31—40; från 20,000 t. o. m. 40,000 41—45; och över 40,000 51—60. I Stockholm äro de 100. För valet skall stad med mer än 10,000 invånare indelas i valkretsar, som vardera utser minst 10 högst 25 stadsfullmäktige. Valsättet är proportionellt och valbarheten är beroende på samma betingelser, som gälla valbarhet till kommunalnämnd. Men länets och stadens ämbets- och tjänstemän äro, med hänsyn till sin ställning, icke valbara. Stadsfullmäktige väljas för en tid av 4 år med val av halva antalet vartannat år. Vid sammanträdena äger borgmästare vara närvarande och deltaga i överläggningarna men ej i besluten. Vid sammanträde väckta förslag skola före avgörandet, i och för utredning, överlämnas till drätselkammaren eller sådan nämnd dit ärendena äro. Minst $\frac{2}{3}$ av stadsfullmäktige skola vara tillstädes för att ärenden skola upptagas till behandling. Förhandlingarna äro offentliga. För omröstning och val gälla samma bestämmelser som för kommunalstämma.

De flesta städer ha egen underrätt, rådhusrätten, som består av borgmästare och rådmän, vilka då tillika utgöra stadens styrelse — magistrat. Några av våra städer ha ej egen underrätt, utan lyda under häradsrätt och ha ej heller magistrat utan stadsstyrelse, vars ordförande ej behöver ha juridisk examen såsom borgmästaren. Drätselkammaren skall sköta stadens fastigheter och penningväsen, förrätta skatteuppbörden m. m. Utom förestående myndigheter skola finnas: fattigvårdsstyrelse, barnavårdsnämnd, hälsovårdsnämnd, byggnadsnämnd samt en eller flera pensionsnämnder. För Stockholm gäller särskild förordning om kommunstyrelse.

Kyrkoförsamlingens beslutanderätt utövas av kyrkostämman, i vilken alla kommunalt röstberättigade ha rätt att deltaga med undantag av främmande trosbekännare och de som anmält utträde ur statskyrkan.

Såsom förvaltande och verkställande myndighet i kyrko- och folkskoleangelägenheter väljas å kyrkostämma ett kyrkoråd och ett skolråd, vanligen förenat till ett gemensamt kyrko- och skolråd, med kyrkoherden eller hans ställföreträdare såsom självskriven ordförande. Ledamöter i kyrkorådet äro församlingens kyrkvårdar samt så många män eller kvinnor, som församlingen finner lämpligt utse, och likaså i skolrådet. Antalet ledamöter, ordföranden inberäknad, må i intetdera understiga 5 och de väljas för en tid av 4 år. Suppleanter utses på samma sätt som för kommunalnämnden. För valbarhet gäller ungefär detsamma som för valbarhet till kommunalnämnd. Församlingens redovisningsskyldiga och avlönade betjante kunna, i regel, ej vara ledamöter i kyrko- och skolråd. Främmande trosbekännare kunna beviljas lindring i sin skattskyldighet till svenska kyrkan. I prästval äga all församlingens vid kyrkostämma röstberättigade medlemmar deltaga, men var och en har endast 1 röst. Gift kvinna, vars man har rösträtt, har också rösträtt vid prästval, även om hon ej eljes är röstberättigad, naturligtvis såvida hon tillhör statskyrkan.

Landstinget är varje läns representativa församling. Landstinget är sammansatt av valda ombud från länets landsbygd och städer, utom våra 5 största städer, Stockholm Göteborg, Malmö, Norrköping och Gävle. Länen äro indelade i valkretsar och dessa äro uppdelade i två grupper. Landstingsmännen väljas för 4 år och på så sätt att den ena valkretsgruppen väljer vartannat år och den andra vartannat, av kommunernas kommunalt röstberättigade medlemmar efter den 40-gradiga skalan och enligt den proportionella valmetoden. Valen ske på Marie Bebadelsedag, såvida ej kommunalstämman beslutat att de skola äga rum å annan dag under senare hälften av mars, med slutna sedlar, varvid fullmakt får användas. Valbar är envar, som är valbar till kommunalstämmans ordförande och som är bosatt inom valkretsen. Men ehuru kvinna är valbar till kommunalstämmeordförande, är hon ej valbar till medlem av landsting. Icke valbara äro även alla landstatstjänstemän samt landstingets egna tjänstemän; landshövding äger öfvervara tingets sammanträden och deltaga i överläggningarna men ej i besluten. Ordförande tillsättes för varje landsting av K. M:t bland tingets ordinarie ledamöter. Tinget sammanträder till lagtima möte varje år andra eller tredje måndagen i september under högst 6 dagar i länets residensstad. Landstinget rådslår och beslutar om för länet gemensamma angelägenheter: den allmänna hushållningen, jordbruket och andra näringar, kommunikationsväsendets befordrande, hälsovård, undervisning, allmän ordning och säkerhet m. m. samt väljer markegångsdeputerade och ledamöter i vissa nämnder. Dessutom välja landstingen ledamöter till riksdagens första kammare, och ehuru tingets huvudsakligaste uppgifter ligga på det praktiska området och valet av förstakammarledamöter normalt ej äger rum mer än vart sjätte år i varje landsting, har dock denna uppgift visat sig vara bestämmande vid valen av

landstingsmän. De äga numera alltid rum efter rent politiska linjer. I de fem städer, som icke deltaga i landsting, välja stadsfullmäktige representanter till Första kammaren, och som i dessa städer numera finnas flera kvinnliga stadsfullmäktige ha dessa kvinnor direkt rösträtt vid förstakammarval. Alla kommunalt röstberättigade kvinnor ha, genom landtingsvalen, indirekt rösträtt till dessa val, och kvinnornas utestängande från landsting framstår som en inkonsekvens, då de äro valbara till stadsfullmäktige och för övrigt de befogenheter, som tillhöra landstinget, äro ganska likartade dem, som tillkomma stadsfullmäktige.